

BİBLİYOGRAFYA:

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "d̥h̥n" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "d̥h̥n" md.; Mustafavî, *et-Taḥkîk*, "d̥h̥n" md., III, 176-178; *Müsned*, IV, 6, 7; Buhârî, "İstisḳā", 2, "Tefsîr", 12/4, 30/1, 44/5-6; Müslim, "Şifâtü'l-münâfikin", 39, 40, "Fiten", 39, 40; İbn Mâce, "Fiten", 25, 28; Tirmizî, "Tefsîr", 46, "Fiten", 21; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, XXV, 111-115; Fahrreddin er-Râzî, *Me-fâṭihu'l-ğayb*, XXVII, 241-244; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XVII, 140-142; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾân*, VII, 232-236; a.mlf., *en-Nihâye* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1408/1988, I, 223-226; Teftâzânî, *Şerhu'l-ʿAkâ'id*, s. 193-194; Aynî, *ʿUmdu'tü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, VII, 29; *Tecrid Tercemesi*, III, 271-281; XI, 144-148, 177-179; Berzencî, *el-İşâ'a li-esrâti's-sâ'a*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 155, 177-178; Seffârîni, *Levâmiʿu'l-envârî'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmî), II, 128-131; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1349-51, IV, 556-557; Abdüllatif el-Harpûtî, *Tenḳîhu'l-ke-lâm*, İstanbul 1330, s. 358-359; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4190-4193, 4297-4299; D. Masson, *Monothéisme coranique et monothéisme biblique*, Paris 1976, s. 692; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyât*, Ankara 1979, s. 309-310; Halûk Nurbakî, *Radyasyon ve Miniklerin Evreni*, İstanbul 1987, tür.yer., a.mlf., *Kurʾân-ı Kerîm'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, Ankara 1988, s. 12-18; Süleyman Ateş, *Yüce Kurʾân'ın Çağ-daş Tefsiri*, İstanbul 1988-91, VIII, 303-306; Zeki Sarıtoprak, *İslâm'a ve Diğer Dinlere Göre Deccal*, İstanbul 1992, s. 98; Bekir Topaloğlu, "Batşe-i Kübrâ", *DİA*, V, 203-204.

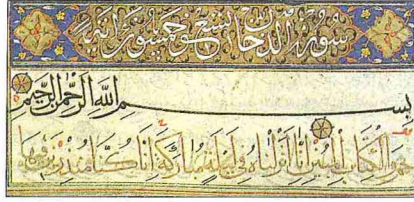
METİN YURDAGÜR

DUHÂN SÜRESİ

(سورة الدخان)

Kurʾân-ı Kerîm'in
kırk dördüncü süresi.

Mekke devrinin sonlarında muhtemelen Zuhurî süresinin ardından ve Câsiye süresinden önce nâzil olmuştur. Mus-hafta "hâ-mîm" ile başlayan yedi sürenin beşincisidir. Âyetleri Küfe sayımına göre elli dokuz, Hicaz sayımına göre altı-mıştır. Bu fark, baştaki "hâ-mîm" ru-muzunun müstakîl âyet sayılıp sayılma-masıyla ilgili görüş ayrılığından doğmak-tadır. *Fâsıla** sı (ن م ه) harfleridir. Sü-re, ismini onuncu âyetten geçen ve "du-man" anlamına gelen *duhân* kelimesin-den almaktadır. Aynı zamanda sürenin nüzûl sebebi olan *duhân*ın, söz konusu âyetten gökyüzünden gelip insanların üze-rine bir azap olarak çökeceği bildirilmiş-tir (bk. DUHÂN). Hz. Peygamber'den kı-yamet alâmetleriyle ilgili olarak rivayet edilen bir hadiste geçen duman ise (bk. *Müsned*, IV, 6, 7; Müslim, "Fiten", 39, 40; İbn Mâce, "Fiten", 25, 28; Tirmizî, "Fiten", 21) kıyamet öncesinde meydana gelecektir. Buna göre gökten incek olan bir

Duhân sûresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

duman bütün yeryüzünü kaplayacak, her taraf bacasız fırın gibi ısınacaktır. Bu sû-redeki *duhân* ile kıyamet alâmetlerin-den olan *duhân*ın aynı olduğunu söyle-yenler olmuşsa da bunların birbirinden farklı olduğunu ileri sürenler çoğunluk-tadır. Zira biri zuhur etmiş ve geçmiş-tir, diğeri ise zuhur edecektir (bk. *Tecrid Tercemesi*, III, 279-280).

Duhân sûresinin konusunu, kitaba ve peygambere inanmanın gereği ve öne-mi, inanmayanların dünya hayatında uğ-rayacakları sıkıntılarla âhirette çekecek-leri azap, iman edip kötülüklerden sakı-nanların ise ebedî mutluluğa erecekleri hususu teşkil eder. Süre, diinde kita-bın ve vahyin önemini vurgulamak ama-cıyla kitaba yeminle başlar. İlk âyetler, Kurʾân-ı Kerîm'in her hikmetli işin hük-me bağlandığı mübarek bir gecede in-dirildiğini açıklar; her şeyin ve herkesin rabbi olan Allah'ın böyle apaçık âyetler-le dolu bir kitap göndermesinin ilâhî bir rahmet olduğunu belirtir (âyet 1-8). Da-ha sonraki âyetler, Mekke müşriklerinin söz anlamaz, ibret almaz ve uslanmaz tutumlarının kötü âkibetini açıklamak üzere Firavun ile kavminin durumunu ibret verici tarihî bir olay olarak anlatır. Vaktiyle İsrailoğulları, Allah tarafından gönderilen peygamber sayesinde Fira-vun'un zulmünden kurtulmuştu. Onlar denizi yarıp geçmişler, fakat gerçeğe karşı direnen Firavun ile adamları bo-ğularak helâk olmuşlardı. Geride bırak-tıkları birçok dünya nimeti başka kavim-lere intikal etmiş, kendileri ise yaratana ve yaratılmışlara karşı işledikleri suçla-rın kötü sonuçlarıyla başbaşa kalmışlar-dı. "Ne gök ağladı onlara ne yer, ne de cezaları ertelendi" (44/29). Mekke müş-rikleri Mısır firavunlarından, Yemen'deki Tübbâ' hânedanından ve onlardan ön-cekî diğer kavimlerden daha güçlü de-ğildir. Günahkâr olan bütün o kavimler helâk edildiğine göre Mekke müşrikle-rinin helâki de mümkündür. Ayrıca bu-

rada öldükten sonra dirilmeyi ve âhiret-te hesap vermeyi inkâr edenlerin cehen-nemdeki azaplarının dünya hayatında çektikleri sıkıntılardan kat kat ağır ola-cağı haber verilir. Bu âyetlerin (9-50) ar-dından kötülükten sakınan müminlere verilecek cennetlerin güzellikleri anlatılır. Bu büyük kurtuluşun inananlara Allah'ın bir nimeti olduğu bildirilir (âyet 51-57).

Süre, "Biz bu kitabı düşünüp ibret al-maları için senin dilinle indirip kolaylaş-tırdık. Artık sonucu bekle, onlar da bek lemektedirler" mealindeki uyarı âyetleriyle sona erer (58-59). Sürenin baş tarafta-ki âyetlere atıfta bulunarak bu şekilde sona ermesi, hem konunun başıyla sonu arasındaki bağlantıyı sağlamak, hem de inanmayanların dünya ve âhirette karşı-laşacakları güçlüklerle dair yapılan uya-ryı pekiştirmek amacını güder. Nitekim Duhân sûresinden sonra gelen Câsiye sûresi, onların başlarına gelecek felâket-leri daha ayrıntılı bir şekilde ele alır.

Duhân sûresinin faziletine dair, "Kim geceleyin Duhân sûresini okursa saba-ha kadar yetmiş bin melek kendisi için istiğfarda bulunur"; "Kim cuma gecesi Duhân sûresini okursa günahları bağış-lanır" (Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kurʾân", 8) me-âlinde iki hadis rivayet edilmişse de bun-ların ve özellikle ikinci hadisin ileri de-recede zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ni-tekim Tirmizî hadisleri zikrettikten son-ra her ikisi için de *garîb** değerlendirmesini yapmış, senedlerinin illetlerine dikkat çekmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "d̥h̥n" md.; *Müsned*, IV, 6, 7; Buhârî, "İstisḳā", 2, "Tef-sîr", 12/4, 30/1, 44/1, 2, 3, 4; Müslim, "Şi-fâtü'l-münâfikin", 39, 40, "Fiten", 39, 40; İbn Mâce, "Fiten", 25, 28; Tirmizî, "Fiten", 21, "Tef-sîr", 46, "Fezâ'ilü'l-Kurʾân", 8; Taberî, *Câ-miʿu'l-beyân* (Bulak), XXV, 111-115; İbn Ke-sîr, *Tefsîrü'l-Kurʾân*, VII, 231-248; *Tecrid Tercemesi*, III, 271-280; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1350, IV, 553-563; Âlûsî, *Rûhu'l-meʿâ-nî*, VIII, 37-57; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4290-4304.

EMİN İŞİK

DUHÂNÎ ŞERİF ÇELEBİ

(ö. 1831)

Dinî eserler icracısı ve bestekârı.

Bursa'da doğdu ve gençlik yıllarını bu-rada geçirdi. Öğrenimi ve yetişmesi hak-kında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Bursa'da Özbek Çarşısı'nda tütüncülük yaptığı için "Duhânî" lakabı ile şöhret bulmuştur. Zamanın üstatlarından dinî ve din dışı eserler meşkederek kendisi-

ni yetiştirdi. Repertuarının zenginliği ve sesinin güzelliğinden dolayı müzik topluluklarının aranılan kişisi oldu. 1801'de Bursa'da meydana gelen büyük yangında dükkânı yanınca İstanbul'a gitti. Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî Hankahı yakınlarında bir ev satın aldı; Kapalı Çarşı'daki Cevâhîr Bedestenî'nde ticaretle uğraşmaya başladı. Bu sırada Celvetiyye tarikatına intisap etti ve Aziz Mahmud Hüdâyî Hankahı'nda uzun seneler zâkirlik yaptı. Ziyaret için gittiği Bursa'da 23 Rebülevvel 1247 (1 Eylül 1831) tarihinde vefat edince orada Üftâde Türbesi yanındaki hazîreye gömüldü.

Devrinin tanınmış zâkir ve mevlidhanları arasında yer alan Şerif Çelebi, aynı zamanda bestelediği eserler ve yetiştirdiği talebelerle de şöhret bulmuştur. Özellikle dinî sahada bestelediği na't, duâ ve ilâhilerine el yazması güfte mecmualarında rastlanmaktadır; bu eserler arasında bilhassa Bursalı İsmâîl Hakkî'ya ait güftelerin çokluğu dikkati çekmektedir. Fakat bu dinî eserlerden ancak iki ilâhisinin notası tesbit edilebilmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında, sonradan Aziz Mahmud Hüdâyî Hankahı'nda kırk dokuz yıl şeyhlik yapan Mehmed Rüşen Efendi (ö. 1891) en tanınmış olanıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1098, vr. 359^b-360^a; Mehmed Rüşen Efendi, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Üsküdar Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1804, vr. 38^b, 42^b, 44^a, 55^b, 62^b, 68^b, 73^b, 79^b, 80^a, 104^b, 115^b, 120^b (bestelediği eserlerin güfteleri); *Türk Musikisi Klasiklerinden İlahîler* (İstanbul Konservatuarı neşriyatı), İstanbul 1933, II, 53; Ergun, *Antoloji*, II, 403, 524, 546-552; Töre, *İlahîler*, V, 44-45; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 171; Öztuna, *BTMA*, II, 352-353.

NURİ ÖZCAN

DUHAYM

(دحي)

Ebû Saîd Abdurrahmân
b. İbrâhîm b. Amr Duhaym
el-Kureşî ed-Dimaşkî
(ö. 245/859)

Muhaddis, kadî ve fakih.

170 yılı Şevval ayında (Nisan 787) doğdu. "Köttü" anlamına gelen Duhaym lakabını hangi sebeple aldığı bilinmemekle beraber bu lakaptan hoşlanmadığı zikredilmektedir. Osman b. Affân'ın âzâtlısı Yetîm'e nisbetle kendisine Duhaymü

İbnü'l-Yetîm dendiği de söylenmektedir. Mısır, Hicaz, Bağdat, Küfe ve Basra gibi ilim merkezlerine seyahatler yaparak hadis, fıkıh, kıraat ve nesep ilimlerini tahsil etti. Süfyân b. Uyeyne, Velîd b. Müslim, Ebû Müshir gibi hocalardan faydalandı. Velîd b. Müslim'den hadis yanında kıraat da öğrendi. Abdullah b. Muhammed b. Hâşim ez-Za'ferânî bu kıraatı ondan arz* yoluyla alarak rivayet etti. Kendisinden de Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, Zührlî, Bakî b. Mahled, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû Zûr'a er-Râzî gibi meşhur muhaddisler rivayette bulundular. Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim, Nesâî, İbn Hibbân, Dârekutnî ve diğer cerh ve ta'dîl* âlimleri onun sika bir râvi olduğunu kabul ederler. Kendisi de Şamî râvilerin cerh ve ta'dîlinde otorite kabul edilmiştir. Kırk iki yaşında Bağdat'a gittiğinde, yaşça ondan büyük olmalarına rağmen Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn gibi âlimler Duhaym'e büyük itibar gösterdiler. Burada kendisiyle hadis müzakerede eden bazı kimseler, hadislerde geçen (meselâ bk. Buhârî, "Şalât", 63; Müslim, "Fiten", 70) "fie-i bâğiye"nin Dimaşk halık olduğunu söylediler. Duhaym bir Emevî taraftarı olması sebebiyle onlara, "Bunu söyleyen fâhişe çocuğudur" diye hakaret etti. Bunun üzerine Bağdatlılar kendisinden bir müddet hadis okumadılar; fakat daha sonra yine rivayete devam ettiler. Duhaym'ın rivayet ettiği hadisler *Şahîh-i Buhârî* ile Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin sünenlerinde yer almıştır.

Fıkıhta Evzâî'nin görüşlerini benimseyen Duhaym, Ürdün ve Filistin'de Taberiye ve Remle şehirlerinde uzun süre kadılık yaptı. Bu görevde iken Halife Mütevekkil-Alellah onu Mısır'a kâdîlkudât olarak tayin etti. Fakat halifenin mektubu kendisine geldiğinde Mısır'a hareket edemeden 17 Ramazan 245'te (16 Aralık 859) Filistin'in Remle şehrinde vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 256; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 211-212; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 265-267; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 204; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 285-286; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 480; a.m.f., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XI, 515-518; a.m.f., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 546; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 346; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 361, 454-455; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 131-132; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 108; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 260-261.

AKİF KÖTEN

DUKAKİNZÂDE AHMED BEY

(X./XVI. yüzyıl)

Divan şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Birbirine karışan ve farklılıklar gösteren tarihî kaynaklardaki bilgilere göre Arnavut Dukası Jean'ın soyundan gelen bir aileye mensuptur. Dedesi Sadrazam Dukakinzâde Ahmed Paşa (ö. 921/1515), babası Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Semendire-Halep ve Mısır beylerbeyliği görevinde bulunan Mehmed Paşa'dır (ö. 964/1556). Mehmed Paşa'nın dört çocuğundan biri olan Ahmed Bey hakkında şuarâ tezkirelerinde yer alan yetersiz bilgiler birbirinin tekrarından ibaret olup tarihî kaynaklardaki karışıklık tezkirelere de yansımıştır. Bütün kaynaklarda Ahmed Bey, büyükbabası Ahmed Paşa ve Ahmed Sârbân birbirine karıştırılır. Ancak Dukakinzâde Ahmed Bey'in "ağır zeâmete mutasarrıf ve sancak pâyesinde iken" tasavvufa yöneldiği ve güzel şiirler yazdığı konusunda kaynaklar birleşmektedir. Ölüm tarihi hakkında da bilgi yoktur.

Dukakinzâde Ahmed Bey'in şiirleri, Kaygusuz ve Ahmedî mahlaslarını kullanan ve daha çok ilâhî türünde manzumeler yazan Bayramî Melâmîleri'nden Ahmed Sârbân'ın (ö. 952/1545-46) şiirleriyle karıştırılmıştır. Divanında bulunan birçok şiir, mecmualarda Dukakinzâde Ahmed Paşa veya Ahmed Sârbân adına kaydedilmiştir. Ahmed Sârbân adına kaydedilen şiirlere, daha çok XVII ve XVIII. yüzyıllarda Sarı Abdullah Efendi, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin ve La'îzâde Abdülbâkî gibi Bayramî Melâmîleri'nin meydana getirdikleri mecmualarda rastlanır. Bu mecmualarda Vizeli Abdullah'ın Kaygusuz mahlasıyla yazdığı bazı şiirler de Ahmed Sârbân adına kaydedilmiştir. Dukakinzâde Ahmed Bey'in divanında yer alan manzumelerin yanlışlıkla Ahmed Sârbân adına kaydedildiği söylenebilir. Dukakinzâde Ahmed Bey ile Ahmed Sârbân'ın aynı şahıs olduğu iddia edilmekle birlikte kesin bilgiler bulununcaya kadar bu şiirlerin Dukakinzâde Ahmed Bey'e ait olduğunu kabul etmek gerekir.

Ahmedî ve Ahmed mahlaslarını kullanan Dukakinzâde Ahmed Bey daha çok tasavvuf ağırlıklı şiirler yazmış, duygularını sade ve akıcı bir dille ifade etmiştir. Şiirlerindeki tasavvufî eğilim ve üslup özellikleri göz önünde tutularak Ah-